LIMNOLOGICKÉ NOVINY

LIMNOLOGICAL NEWS

Číslo 2	Květen 2011	ISSN 1212-2920

Milí kolegové,

číslo, které se vám dostává do ruky, je věnované vzpomínkám na pana docenta Jaroslava Hrbáčka, který by se v tomto roce dožil 90 let. Na životní setkání s ním zavzpomínala řada jeho spolupracovníků i studentů a velký dík patří panu profesorovi Kořínkovi, který jejich příspěvky uspořádal do jednoho navazujícího celku.

Pěkné čtení a milou vzpomínku na pana docenta,

redakce LimNo

Útržky vzpomínek na doc. Jaroslava Hrbáčka

V roce 1947, kdy jsem se zapsal do prvního ročníku, byla Přírodovědecká fakulta UK personálně poloprázdná. Na zoologii (přestěhované předtím z ulice Ke Karlovu do budovy získané po německé universitě ve Viničné 7) byli dva stárnoucí profesoři: Julius Komárek a Václav Breindl, a jeden externista – hydrobiolog či spíše rybí patolog, mimořádný profesor Karel Schäferna, který byl v té době již těžce nemocen. Mladí předválečni asistenti, pokud přežili a vrátili se na fakultu, táhli velká praktika a postupně pomalu směřovali k habilitaci (O. Jírovec, J. Wenig, Fr. Sládeček, W. Černý), z nichž prvý byl už těsně před válkou vedoucí osobností této „střední" generace. Doktorát (RNDr.) na zoologii byl – zejména díky O. Jírovcovi – náročný. Splňoval všechny požadavky pozdějšího kandidáta věd a i dnešního Ph.D. (s výjimkou publikace části práce předem). Na jiných oborech Přírodovědecké fakulty byly požadavky mírnější. Mezi staršími studenty, kteří končili studium v r. 1948 nebo 1949, vynikal jako vůdčí osobnost J. Hrbáček, a do jisté míry také V. Landa.

S JH jsem se začal setkávat trochu opožděně: na počátku jsem byl ulit - uklizen v laboratoři W. Černého. Tak jsem zameškal většinu experimentální práce JH pro jeho doktorskou práci o dýchání vodních brouků. První můj experimentálně „čumilský" kontakt byla jeho zdařilá konstrukce modelu vodní nádrže v prostorách akvária v 1. patře – cca 200-litrové, infražárovkou ohřívané akvárium s tepelnou zonací a cirkulací epilimnia. Nevím, proč toho nevyužil ke studiu kyslíkové bilance, jak plánoval. Pak jsem také zjistil, že lze u něj získat dobré rady i když nešlo o vodní prostředí, ale zejména o obecné metodické postupy.

Odtrhnutí od německé vědy a příklon k anglosaské, byly snahou obou mladších generací zoologie. Starší generace i část prostřední, Jírovcovy generace byly jazykově omezeny. Pokud starší fakultní učitelé publikovali v jiném jazyku než češtině, pak tedy výhradně německy.

Hrazení členských příspěvků

Nepřehlédněte informace o způsobu hrazení členských příspěvků uvnitř čísla – str. 20!

Závěr r. 1947 byl už silně ovlivněn narůstajícím politickým napětím, v únorových dnech se většina starších studentů zoologie účastnila rozehnané manifestace studentů pod Hradem, mladíky jako byl Zdeněk Veselovský a já nepozvali. (JH prožil také manifestaci 17. 11. 1939, při které nacisté těžce zranili Jana Opletala.) Bezprostřední důsledky února 1948 nebyly zvlášť intenzivní, z fakulty bylo vyhozeno podstatně méně studentů, než z jiných fakult – nejhorší situace byla na právech a na zemědělských fakultách ČVUT. Největším bezprostředním zásahem bylo odstranění neoblíbeného anorganického chemika prof. Jindřicha Křepelky a jednoho či dvou jeho asistentů. Na zbytek fakulty přicházely dopady trochu opožděně, sám jsem první kurz marxismu zažil až v posledním roce studia v r. 1951.

Do Polabí jsem začal jezdit s partou kolem JH jaksi *sponte sua*, nevzpomínám si na nějaké naléhavé pozvání. Ten způsob trávení víkendů mi prostě vyhovoval, mj. jsem během týdne pociťoval nedostatek fyzické práce či pohybu. Odjížděli jsme v sobotu odpoledne (dopoledne se pracovalo) z už neexistujícího Denisova nádraží (mezi Florencem a Hlávkovým mostem) a po skoro hodinovém kodrcání osobákem jsme dorazili do Čelákovic: odtud šel JH na svou chatu u Sedlčánského přívozu. Oliva, jeho studenti, J. Lellák a já na Soukupovu chatu u Poltruby (5 km s konvemi a vším vybavením). Tak jsem se účastnil nácviků výlovu tůní pod velením poúnorově penzionovaného plk. Soukupa. Pocházel z čelákovické rodiny, která se (částečně?) živila rybolovem na tůních, a tyto techniky dokonale ovládal. Myslím, že jsem byl také u vzniku teorie „top down“ regulace: stížnosti rybářů na nedostatek ryb v našich vodách včetně polabských tůní, výlov Poltruby pod Soukupovým velením, přibírání sítě plné ryb, dusno, ovádi štípou a Hrbáček praví: „… tahle biomasa přece musí s tou nádrží něco udělat“. Pak už jsme při přebírání a většinou vracení ryb zpět do tůně počítali – odhadovali jejich spotřebu kyslíku a porovnávali s primární produkcí. Byli u toho také O. Oliva a J. Lellák.

Začátek výzkumu na Slapech, rok 1958
foto: V. Straškrábová

Po doktorské (RNDr.) práci na hlemýždích na oddělení fyziologie bylo ale jasné, že se tam neudržím. Podílely se na tom podle mého dnešního odhadu rovnou měrou faktory politické i osobní, byl jsem – ostatně jako JH - dost „ježatý“, neovládal jsem umění diplomatických formulací a do nového zaměření na hmyz se se mnou nepočítalo. Hrbáček navrhnul a ve fakultních kruzích prosazoval moje přičlenění k hydrobiologii jako vodního – rybího fyziologa. Tak jsem nastoupil jako věd. aspirant (sovětizovaný termín pro doktorandy) stále ještě na fyziologii bez zadaného tématu – že se mám porozhlédnout. V té době byla publikována řada prací o změnách složení a fyziologii vývoje rybích jiker, zejména salmonidů. Udělal jsem trochu metodické přípravy, ale moc se mi do této problematiky nechtělo a hledal jsem dále. Jednoho dne mne Jaroslav požádal, abych prověřil Bruhnse (modifikace stanovení kyslíku dle Winklera pro špinavé vody). Při svých toulkách Polabím nebyl schopen naměřit kyslík v Karasích tůních. Viděl tam ale rybáře, kteří něco malého (asi nástražné rybky) vylovili. Systematicky na těchto tůních však nepracoval. Bruhns byl v pořádku, problém byl v anoxické rezistenci karasů – to pak byla moje kandidátská práce. Pokud vím první poválečná publikace z Viničné 7, která vyšla v USA.

Koncem 50. let hydrobiologie narostla personálně na největší oddělení na fakultě. Hrbáčkova osobnost přitahovala, ale na druhé straně to budilo závist, navíc občasná prostořekost členů teamu přilévala oleje do ohně, včetně toho politického. Komunistická stranická skupina dosáhla tak situace (ne drastickými kroky, ale stálým tlakem), kdy už bylo zřejmé, že nám pšenice na fakultě nepokvete. Hrbáček začal vyjednávat s akademikem Ivanem Málkem (vedoucí stranickou osobností v tehdejší čsl. biologii – nikdy jsem nepochopil, jak se člověk jeho odborného formátu mohl stát hlasatelem a obhajovatelem „mičurinské biologie“) a došlo k osobní výměně: Hrbáček přešel do ČSAV a vedoucí hydrobiologického

oddělení ČSAV v Třeboni, doc. R. Šrámek-Hušek na fakultu. Spolu s JH měla odejít většina fakultní hydrobiologické skupiny, a zároveň se mělo sídlo tohoto oddělení Akademie přenést do Prahy. Z naší skupiny zůstal na fakultě J. Lellák a na systematické zoologii O. Oliva.

K tomu skutečně koncem 50. let došlo: přes své známé ze Státního rybářství získal JH bývalou řeznickou dílnu ve Vltavské ulici na Smíchově. Těsně před naším příchodem se tam vyráběly otrávené salámy k trávení pražských potkanů. Stranický tlak v ČSAV byl podstatně mírnější než na vysokých školách a tak tam rebelská skupina snáze přežila. S výjimkou krátkého období dosazeného technika, p. Janečka (spíše karikaturní postava) a několika měsíců pražského jara, nikdy nebyl nikdo z pracovníků členem, či kandidátem KSČ.

Tak postupně vznikla Hydrobiologická laboratoř ČSAV, která byla po většinu doby přičleněna ke stranickému dohledu některého z větších ústavů – postupně to byl Biologický, Entomologický, Botanický a konečně Ústav krajinné ekologie (spojeno s přesunem v 80. letech do Českých Budějovic a předčasným penzionováním JH).

Zlatou dobou Hydrobiologické laboratoře bylo období IBP – Mezinárodního biologického programu v 60. letech. V té době také několik let fungovala jako malý nezávislý ústav podřízený přímo presidiu ČSAV.

Pavel Blažka

****

Když jsme se někdy v prvních dnech října 1950 sešli jako skupina maturantů z různých konců Čech a Moravy, kteří prošli přijímacími zkouškami a mohli studovat biologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, čekalo nás tam nečekaně vstřícné přijetí. Budova tehdejšího děkanátu na Viničné ulici byla sice dost ošuntělá („to naše gymnázium ve Znojmě vypadá mnohem honosněji“, říkal jsem si), ale skutečnost, že jsme od prvních okamžiků byli soustředěni do studijního kroužku zoologů, byla zcela nečekaná a příjemná. Asi dvacet nás nováčků, většinou mužského pohlaví (holky se tenkrát na fakultě v našem oboru zas tak moc nenosily), tedy začalo těžit z privilegií studia specializované zoologie, což bylo od gymnaziálních studií naše přání. Také jsme se tam sešli už vybraní zájemci, kteří se často již na dálku poznávali z fotografií „středoškoláků – mladých přírodovědců“, publikovaných každoročně v časopise Vesmír. A tak už od prvních dnů studia jsme se na fakultě pohybovali v rámci této „privilegované“ speciální studijní skupiny, zaměřené přímo jen na studium zoologie, obecné biologie a chemie. Teprve dodatečně jsme se dozvěděli, že jsme prvními „pokusnými králíky“ Jírovcovy reformy, která měla co nejrychleji vyškolit dostatek specialistů pro připravovaný rozvoj vysokých škol a zejména ústavů ČSAV. Zkrátka jsme přišli i přes tehdejší komplikovanou politickou situaci na fakultu v tu pravou chvíli.

A právě v tomto kolektivu jsme se poprvé setkali s do té doby nám zcela neznámou osobností fakulty, mladým vedoucím hydrobiologického oddělení katedry všeobecné zoologie RNDr. Jaroslavem Hrbáčkem – přímým podřízeným populárního a uznávaného zoologa prof. RNDr. Julia Komárka, vedoucího jedné ze dvou tehdejších univerzitních kateder zoologie. Profesoři Jírovec a Komárek sice iniciovali zmíněnou reformu na „výrobu“ zoologů, ale pro své zaneprázdnění sotva měli čas na to, aby na náš studijní kroužek osobně dohlíželi. Proto tuto povinnost jaksi neoficiálně předali schopnému dr. Hrbáčkovi, který nám byl věkově bližší (byl jen o 10 let starší) a navíc i uznávaným představitelem moderních směrů v zoologických vědách. Faktickým vědeckým vedoucím našeho kroužku se pak logicky stal Hrbáčkův „fámulus“ a pravá ruka, tehdejší vědecký pomocník na hydrobiologickém oddělení, Honza Lellák (pozdější docent, profesor a vedoucí oddělení po Hrbáčkovi). Když byl následně studijním vedoucím kroužku jmenován jeden z nás, Hrbáčkův diplomant Alexej (Aljoša) Romanovský, jeden z mála Pražáků v naší skupině, stal se náš kroužek jakýmsi přívěskem Hrbáčkova oddělení. Zejména oba naše vedoucí, kteří patřili k naší generaci a byli navíc kamarádští a vstřícní, jsme měli velmi rádi, když jsme si záhy ujasnili, že oba jsou také shodného světonázoru s námi (a to bylo tenkrát velmi důležité!).

A tak jsme se vlastně dostali do blízkého kontaktu s „velkým“ Hrbáčkem: nejdříve jsme jen docházeli do oddělení za naším vedoucím Lellákem, tam zblízka poznali stále zaměstnaného a zamyšleného, přitom však vstřícného a vždy se zajímajícího o nás a naše problémy, Hrbáčka, a celkem nenápadně se přiřadili do Hrbáčkovy party, kam už patřili naši starší kolegové – Oliva, Veselovský, Blažka, Ottová a řada dalších, na které se dobře pamatuji, ale jejich jména mi už vypadla z hlavy – také je to už víc než šedesát let. Ta parta se pochopitelně neskládala jen ze zájemců o hydrobiologii, byli tam zoologové širokého spektra, jak uvedená jména naznačují, ale také chemici, fyziologové z vedlejší budovy, jako nedávno zemřelý dr. Šetlík, i mnozí externisté, Hrbáčkovi známí. To naznačuje, že Hrbáček byl charismatickou osobností, navíc i člověkem s širokými znalostmi po biologii a zejména ekologii, a především modernista a propagátor these, že zoologie není jen pouhé sbírání a popisování zvířat, že je třeba hledat souvislosti a používat poznatků z přidružených věd a hlavně experimentovat. A na to jsme my mladí a začínající tenkrát slyšeli, i když pak mnozí zůstali u tradičních oborů zoologie, protože i tam bylo dost práce.

Stát se členem Hrbáčkova klanu tedy byla tenkrát čest i pro starší studenty a doktorandy, nemluvě už o nás, posluchačích prvního ročníku fakulty. Tady musím vysvětlit, že to nebyl jen spolek stejně smýšlejících zájemců o zoologii, kteří si pouze chtěli v širokém kruhu a zblízka, jaksi mimo oficiální studium, doplňovat znalosti z okolních specializací. Ten „klan“ měl spíše podobu široké rodiny, zejména pro nás mimopražské, kteří jsme byli odtrženi od svých domovů a rodin a ve velkém městě aspoň zpočátku trochu vykořeněni a ubytováni tenkrát v nevábných podnájmech nebo zase až příliš kolektivizovaných kolejích. A tak právě „u Hrbáčků“ na hydrobiologii v prvním patře fakulty na Viničné byl stálý klub, kde člověk našel radu a odpověď na své otázky ve dne a zejména kde se setkal a mohl si popovídat s lidmi z oboru i později večer a často i v noci. Hrbáček a jeho tým byli pracovití lidé, kteří na fakultě žili v prodlouženém režimu a domů se vlastně chodívali jen vyspat. Ostatně mnozí z nás, jako např. Veselovský nebo Kunst jako nepražáci, na fakultě trvale bydleli. Tak vlastně fakultu oživovali i mimo pracovní dobu, což se hodilo každému z nás, zejména v teplotně nepříznivém zimním období roku.

Stalo se tak pro nás pravidlem dostavit se po pracovní době, když páni profesoři už opustili svá pracoviště, aspoň na chvíli „k Hrbáčkům“, kde stále kolotal život a „velký guru“ Hrbáček přebíhal se zkumavkami v ruce a s nezbytným párátkem v koutku úst mezi několika místnostmi hydrobiologie, zatímco v rohu na chodbě se zpravidla hrál stolní tenis a pořád někdo přicházel a odcházel, byl ochoten sdělit své starosti nebo diskutovat o čemkoli a také pomáhat radou i činem. Byl to tedy takový bezplatný klub, účinný doplněk formálního studia a náhražka za rodinný život, o který by zejména mimopražští studenti byli jinak ochuzeni. Teprve dnes po letech si uvědomuji, co pro nás takový „rodinný“ typ vysokoškolského studia znamenal. V praxi jsme tu viděli, jak připravují naši starší kolegové své disertace a diplomky, které procházely diskusí právě na těchto večerních seancích a které často v časové tísni i v noci klepala na stroji vstřícná Hrbáčkova nevlastní sestra, šikovná chemička Zora Sovíková. Takový byl tenkrát život, dnes už sotva opakovatelný. To vše se dělo pod ochranou mladého vedoucího oddělení, charismatického dr. Hrbáčka. Jak na to dnes s lítostí nevzpomínat, když většina aktérů těch událostí už není mezi námi.

Ale abych jen nevzpomínal na ten večerní život v Hrbáčkově klubu! Hrbáček sám nebyl žádným uzavřeným laboratorním vědcem, i když laboratorní část jeho experimentů mu byla prioritou. Stejně jako jeho učitel Komárek byl rád a často i v přírodě. Svědčí o tom zejména jeho víkendové a prázdninové pobyty v chatě u Čelákovic, kde i v té odpočinkové době stále pracoval na výzkumu života v polabských tůních, které jsou dnes právem i v mapách označovány jako Hrbáčkovy tůně. Tam také nalákal ke spolupráci svého mladšího přítele Olivu a řadu dalších ichtyologů a hydrobiologů. A tam jsme též já, stejně jako mí kolegové Romanovský, Hůrka, Janský a další, poznali Polabí a podivuhodný život v těchto slepých ramenech Labe, kde jsem poprvé v životě uviděl tajuplné korýše žábronožky. Ostatně mnozí z nás tam trvale zakotvili, jako ichtyologové Oliva a Frank nebo pozdější prof. Jan Lellák se svou ženou evertebratoložkou dr. Františkou Lellákovou.

Dodnes vzpomínám na první exkurze na fakultě vedené Hrbáčkem, Lellákem a Olivou. Ta čest být pozván hned v prvních měsících studia na výlov Žehuňského rybníka v doprovodu zkušených odborníků,

kde všichni porybní Hrbáčka a Olivu dobře znali a předvedli nám tu velkou diverzitu ryb, o jaké jsem se do té doby jen dočítal v příručkách. Nebo ta nádherná podzimní exkurze v roce 1950 do pstruží líhně u Nižboru, kde nás Lellák s Hrbáčkem poprvé seznámili s metodami sběru a obrovskou rozmanitostí fauny tamního potoka. I dnes vidím oba vedoucí, jak se svými cedníky prohrabují docela obyčejný potok, do té doby pro nás nezajímavý, a ukazují nám stále nové a pro nás nečekané obyvatele vod. A co teprve týdenní exkurze s Hrbáčkem na fakultní terénní stanici do Blatné, kde jsme prožili jak intenzivní hydrobiologickou výuku, tak poznali Hrbáčka jako vstřícného člověka, který i jako špičkový vědec ve svém oboru tam byl s námi docela rád a nepovažoval to za marnění svého času.

Tak takové vzpomínky na jednoho ze svých učitelů dr. Hrbáčka mi dnes po dlouhé době víří hlavou. V pozdější době, kdy jsem sám pracoval na fakultě, chvíli jako asistent prof. Komárka v sousedství Hrbáčkova oddělení a později na katedře systematické zoologie o patro výše, jsem už Hrbáčka potkával jako staršího a váženého učitele. Ani jsem neměl příležitost mu říct, že mne kdysi přímo ohromil a až zbytečně zvedl mé sebevědomí, když mne jako Komárkova asistentíka s polovičním úvazkem několikrát požádal, abych za něho suploval jeho ekologickou přednášku, když odjížděl na jakési konference svého oboru mimo Prahu. Asi ani jinou možnost neměl, když všichni ekologové zrovna nebyli k dispozici, ale pro mne to byla obrovská čest a dodnes na to vzpomínám jako na inspirující počátek mé pedagogické praxe.

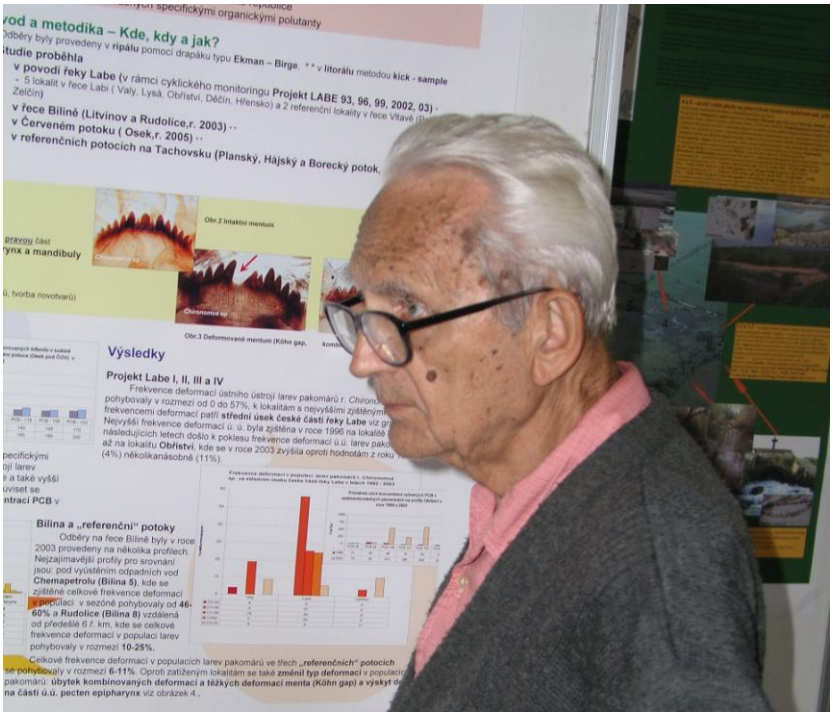

Konference ČLS 2006, Nečtiny
foto: V. Sacherová

Není na mně, abych oceňoval vědecký význam doc. Hrbáčka, to jistě rádi udělají jeho kompetentnější následovníci. Já k tomu jen mohu dodat, že pro fakultu byla velká ztráta, když byl později přesunut na akademické pracoviště, i když i tam vykonal velkou práci a hlavně tam měl pro své výzkumy potřebný klid. Ostatně nechal na fakultě své žáky Lelláka a Kořínka, kteří v jeho práci úspěšně pokračovali. Není však třeba zamlčovat, že jeho odchod z fakulty, i když byl proveden důstojně, nebyl zcela dobrovolný. Pravdou je, že jako velmi úspěšný vědecký pracovník, který nikdy nezamlčoval své názory odborné ani politické, začal některým osobám z pozdějšího vedení fakulty vadit. Proto jeho jakoby čestná výměna za staršího doc. Šrámka-Huška (který byl rovněž dobrým pedagogem a řekl bych, že i mým dobrým přítelem) nebyla tak zcela čistá. Trochu se na tom možná podepsala i zvláštní Hrbáčkova kritická povaha, kdy nikdy nelenil ukázat své modernější názory na určitou věc. Jeho „kritiky" však byly vždy věcné a podložené, jen měl (podle mého mínění) jednu nevýhodu. Při svých kritických vystoupeních nasadil zvláštní výraz tváře, který mohli někteří posluchači vnímat jako ironizování a nadhled. My, kteří jsme ho znali, jsme věděli, že tomu tak není. Ale ti, kteří to chtěli takto vnímat, si to mohli vzít jako záminku.

Vladimír Hanák

****

Pán docent nám bude veľmi chýbať! Poslednú správu od pána docenta Hrbáčka som dostal na konci roku 2009. Bola to farebná fotografia časti Slapskej priehrady a vedľa nej pripísané: „Tady ještě pracuji. Vše nejlepší Vám i Vaší rodině přeje Jaroslav Hrbáček“. A potom, v lete 2010, prišlo smútočné oznámenie so správou, že „Jeho srdce dotlouklo v pátek 16. července ...“.

Aj pri tejto príležitosti chcem vyjadriť vďaku p. docentovi, že prijal funkciu môjho externého školiteľa a že som pod jeho vedením mohol absolvovať „ašpirantské štúdium“. A vďačný mu bol aj dnes už nežijúci kolega Milan Ertl, jeho prvý študent a ašpirant zo Slovenska. Aj v nami skúmaných pridunajských vodných biotopoch sa potvrdil doc. Hrbáčkom objavený „top-down-effect“, ním na príklade rôznych typov vodných ekosystémov zdôvodnený, zdokumentovaný, hoci spočiatku viacerými hydrobiológmi spochybňovaný (napr. Löffler, 1960). Doc. Hrbáček zanechal ďalším generáciám hydrobiológov veľké dielo.

Na pána docenta mám len dobré spomienky. Keď som v r. 1957-1965 prichádzal za ním do Prahy, doc. Hrbáček, napriek zaneprázdneniu vlastnou prácou a vedením Hydrobiologického laboratória, vždy si našiel čas a poskytol mi rady, týkajúce sa metodiky práce a hodnotenia výsledkov.

Doc. Hrbáček mal rád Slovensko. V posledných rokoch som často uvažoval priviezť ho na niekoľko dní do Bratislavy, kde prežil časť svojej mladosti a kde na gymnáziu na Grösslingovej ulici študoval a r. 1939 maturoval. Moja túžba ostala, žiaľ, nesplnená. Pán docent chodil rád aj do Tatier. Spomínam si na stretnutie s ním po jednej, nami nechcene prebdenej, noci na brehu Veľkého Hincovho plesa. V dňoch 31. augusta až 2. septembra 1960 uskutočnila časť nášho hydrobiologického teamu (M. Ertl, Š. Juriš, techn. asistent V. Halač a ja) exkurziu k Hincovým plesám. Po výstupe k V. Hincovmu plesu a príprave odberových zariadení sme sa ubytovali vo dvoch malých stanoch. Tretí si postavil Pavel Blažka, ktorý sa predvečerom objavil pri plese. V priebehu noci sa strhol dážď a víchrica, ktorá zlikvidovala dva z troch stanov. Tak sme prenocovali piati v jedinom stane. Síce v horizontálnej polohe, ale viac-menej vo dvoch vrstvách. Nepamätám sa, či to bola iba náhodná zhoda, ale na druhý deň predpoludním prišiel k Veľkému Hincovmu plesu aj p. docent Hrbáček s manželkou Martou. Ráno sa, našťastie, počasie trochu umúdrilo, takže sme sa mohli osušiť, s hosťami pohovoriť a po ich odchode začať s plánovanými meraniami a odbermi.

Marian Vranovský

****

Docent Hrbáček patřil bezesporu k mým nejoblíbenějším vysokoškolským pedagogům. Současně jsem měl v jeho přítomnosti zvláštní pocit, že moje dosavadní znalosti jsou rovny naprosté nule. A nebylo to proto, že bych podléhal obavám z jeho velice obvyklých kritických připomínek, při nichž obvykle drtil mezi zuby párátko. Mnozí kritizovaní se zpravidla cítili v roli toho párátka. Já takový pocit neměl. Můj pocit vyplýval z něčeho úplně jiného. Především z toho, že jsem si nesmírně vážil Hrbáčkova rozhledu, který mu umožňoval pozoruhodně třídit fakta v jeho přednáškách (Hydrobiologie, Ekologie). Tyto přednášky se týkaly bezprostředně mého zaměření. Když jsem neuspěl se svým zájmem o ornitologii, tak se mne ujal prof. E. Bartoš a doporučil mi za téma diplomové práce studium nálevníků. On povede taxonomickou stránku, kdežto docent Hrbáček hydrobiologickou. Takže jsem seděl v areálu katedry systematické zoologie, ale faktickým vedoucím mé práce „Saprobielní hodnocení potoka Botiče na základě výskytu nálevníků“ byl na hydrobiologii Hrbáček.

Vše se vyvíjelo tak příznivě, že mne k 1. říjnu 1954, když jsem nastupoval do čtvrtého ročníku, přijal docent Hrbáček coby asistenta hydrobiologie na poloviční úvazek. Druhou polovinu úvazku plnila Mařička Dvořáková. Rád vzpomínám i na pěvecké projevy pana docenta. Jak si prozpěvoval, byť

necvičeným hlasem, oblíbené melodie z operet, když třeba dlouhodobě třepal s analyzovanými vzorky vody. Takhle si nikdo jiný ve Viničné 7 nepočínal.

Později mne velice udivilo, když jsem se dozvěděl, že kritických postřehů, kterými pan docent nikdy nešetřil, bylo více než ochoty je přijímat. Takže došlo k aktu zjevné pomsty – neobhájil CSc. disertaci. Nedovedl jsem si představit, že by na vysoké škole mohlo k něčemu takovému vůbec docházet. O rok později byl však reparát již úspěšný.

V nepříliš vzdálené době jsem vysedával řadu let společně s docentem Hrbáčkem v redakční radě věstníku Acta societatis zoologicae bohemicae. Tam se mohl beztrestně vyřádit. Vynikajícím způsobem reagoval na ekologickou problematiku všech hodnocených rukopisů a bylo zjevné, že se neustále opírá o nejnovější poznatky tohoto oboru.

Když jsem mu k jeho pětaosmdesátinám napsal obdivný dopis se vzpomínkami na jeho přednášky, odpověděl mi, jak lituje, že podobný dopis nenapsal svým učitelům.

Jan Buchar

****

Orální historie jsou prý vzpomínky pamětníků, kteří už začínají sami zapomínat. S tímto omezením je tedy třeba číst i tento text, který bych nazval „Má učňovská léta s doc. Hrbáčkem“.

Jako kvintán, tedy asi v roce 1949 – 1950, jsem se rozhodl svůj zájem o vodní živočichy formalizovat a stal jsem se členem Prvního spolku přátel akvárií a terárií v Praze. Měli nevelkou spolkovou knihovnu, takže jsem si mohl vypůjčit nějakou odbornou knížku a vydávali i časopis Akvaristické listy. Spolek se scházel na pravidelných schůzích v nějaké pražské hospodě (už nepamatuji, která to byla) a kromě spolkových záležitostí vyslechli členové vždy nějakou přednášku. Na jedné z těchto přednášek se objevili jako hosté dva mladí učitelé Přírodovědecké fakulty UK Dr. Jaroslav Hrbáček a Dr. Ota Oliva z tehdejšího oddělení pro hydrobiologii a ichtyologii. Přednáška pojednávala o pH a tvrdosti vody a vlivu na odchov některých druhu akvarijních ryb. Považoval jsem tehdy Hrbáčka spíše za hydrochemika – o jeho hydrobiologických projektech, probíhajících již v Polabí, jsem pochopitelně nic nevěděl.

Naše další, tentokrát osobní setkání se uskutečnilo hned o rok později. Paní profesorka biologie, Dr. Květa Váchová, mně na začátku septimy doporučila, abych si připravil pro přijímací řízení na fakultu tzv. maturitní práci. Protože znala mé zájmy, navrhla jako možné téma buď studium některého lučního společenstva, nebo menší vodní nádrž. Neváhal jsem: vybral jsem si tůň na pravém břehu Vltavy pod Prahou – v Podhoři. S rodiči jsme tam chodili často na výlety a tak jsem znal dobře celé okolí. O hydrobiologické práci jsem, ale nic moc nevěděl. Jediná příručka, kterou jsem měl, byl Úvod do limnobiologie od doc. Šrámka-Huška. Paní profesorka mně vyjednala konzultaci u svého známého ze studií, doc. Olivy a tak jsem se na podzim nebo v zimě 1951/52 vydal na fakultu. Když jsem v pracovně doc. Olivy pracně popsal hloubku svých neznalostí a žádal o pomoc, byl jsem promptně odveden na hydrobiologii, do pracovny doc. Hrbáčka. Prostředí bylo v pozdním odpoledni pochmurné. V pracovně bylo příšeří. Hrbáček seděl dozadu zakloněn na židli, brýle posunuté na čelo a četl nějakou knihu. Seděl vedle velkého akvária, plného potěru černého okounka, vedle plápolal modrým plamenem kus asbestové desky napíchnutý na chemický stojan. Čím byl živen už nevím, ale předpokládám, že byla pod desku zavedena hadice s plynem. V žádném případě to nebylo prostředí vhodné pro uvolněnou diskusi. Připomínalo to spíše dílnu alchymistů na dvoře císaře Rudolfa II. Znovu jsem zopakoval, v čem bych potřeboval poradit. Hrbáček se na mne podíval přes brýle a zeptal se, zda vím co je to pH. Tento dotaz mne s konečnou platností dorazil, něco jsem se snažil vydolovat z gymnaziálních znalostí chemie, ale moc jsem se asi nepředvedl. Hrbáček mně doporučil, abych si o tom něco přečetl. Žádnou knihu mně nenavrhnul a ani neřekl, kde podobné informace hledat. Návštěva tedy skončila naprostým fiaskem. Odcházel jsem z fakulty namíchnutý na sebe, na profesorku biologie i na Hrbáčka. Přesto mne tento

neúspěch neodradil, jen jsem pochopil, že asi nebude stačit populární literatura, jako byla kniha od pana Noska: „Z tajuplné říše vodní“ a že Šrámkova příručka představuje asi jen minimum nezbytných znalostí.

A tak jsem celou následující sezónu pravidelně navštěvoval o nedělích onu vybranou tůňku, měřil teplotu vody i vzduchu, snad i průhlednost, odhadoval barvu vody a bral vzorky zooplanktonu. Ve škole jsem se pokoušel určovat jednotlivé planktonní druhy pod mikroskopem fy. Srp a Štys a kreslit jejich schematické obrázky. Měření pH jsem opět vynechal, nesehnal jsem reagenční papírky – jiná metoda tehdy nebyla pro středoškolského studenta dostupná. Výsledky jsem sepsal do několikastránkového elaborátu a přiložil k žádosti o přijetí na tehdejší Biologickou fakultu UK. V červnu následujícího roku jsem předstoupil před přijímací komisi a hle: členem byl opět doc. Hrbáček. Spolu s doc. Kubištou (fyziologie živočichů), dr. Dvořákem (fyziologie rostlin) a tuším dr. Troníčkem (antropologie) mne společně proklepli. Odcházel jsem celkem spokojen a s nadějí: všiml jsem si, že mezi papíry měl Hrbáček i desky s mou maturitní prací a při zkoušce se o ni pochvalně zmínil. O to větší bylo zklamání, když jsem asi po 14 dnech dostal vyrozumění, že jsem sice zkoušku složil, ale pro vysoký počet přihlášených přijat nejsem. Paní profesorka biologie mně povzbudila a přinutila, abych si podal odvolání k rektorovi UK. V posledním roce mých gymnaziálních studií totiž opět cloumala středním školstvím jedna z četných reforem: končily zároveň dva ročníky: moje oktáva a následující septima. Vysoké školy si tedy ponechávaly rezervu a konečné počty přijatých se určovaly až po maturitách septimánů na konci prázdnin. Měl jsem štěstí a někdy v září jsem dostal oznámení o přijetí.

Hned po prvních přednáškách jsem se vydal znovu za doc. Hrbáčkem s žádostí, zda by se pro mne nenašla na oddělení nějaká práce: představoval jsem si, že někdo z asistentů by třeba uvítal pomoc jakéhosi fámula pro pomocné práce v terénu nebo v laboratoři. Opět jsem byl odmítnut. Hrbáček mně vysvětlil, že už teď se všichni tísní v malém prostoru oddělení a navíc, že ročník přede mnou je velmi početný: přijali asi 14 hydrobiologů a ti mají pochopitelně přednost. Abych se zatím poohlédl po jiných katedrách. Katedry tehdy organizovaly zájmové kroužky pro vědychtivý dorost. Rozhodl jsem se pro katedru botaniky a celý ročník chodil s algology na exkurse do pražského okolí a na schůzkách kroužku se učil určovat a kreslit řasy pod dohledem tehdejšího aspiranta Jiřího Komárka. Stejná situace se opakovala i na začátku druhého ročníku. Byv Hrbáčkem znovu odmítnut, vybral jsem si tentokrát katedru zoologie a u profesora Emanuela Bartoše se učil určovat vířníky a vodní hmyz. Teprve na začátku třetího ročníku (v roce 1956) získalo oddělení další místnost (dnešní pracovnu studentů) a tak jsem dostal Leitzův mosazný mikroskop-monokulár a místo k sezení ve starobylé školní lavici pro asi 4 žáky se šikmou horní deskou. Bylo to kromě asi dvou dalších stolů jediné zařízení celé místnosti. Opět jsem se vypravil za doc. Hrbáčkem, abych si dohodnul téma diplomové práce. Přijetí bylo klasické: Hrbáček pracoval v zatemněném kumbálku na fotometru při tlumeném načervenalém osvětlení. A znovu mne překvapil: navrhnul mně, zda se nechci zabývat larvami vážek. Po počátečním šoku jsem se ho snažil přesvědčit, že chci pracovat se zooplanktonem a o vážkách jsem nikdy neuvažoval. Později se to vysvětlilo: na katedře zoologie jsem dostal za úkol připravit a přednést seminář o biologii larev vážek. Byla to čistě kompilační práce z literatury. K doc. Hrbáčkovi se to nějak doneslo a odtud nabídka na DP. Tehdy jsem ale poprvé zjistil, že Hrbáček provádí nějaké dlouhodobé výzkumy polabských tůní a blatenských rybníků. Hrbáček se stal mým školitelem, ale rozhodujícím tutorem, jak bychom dnes řekli, byla čerstvě přijatá asistentka hydrobiologického oddělení, Marie Dvořáková. Ta mne naučila metodiku odběrů a měření a vysvětlila také, proč se to celé v Polabí podniká a že současným cílem je srovnání tůně Poltruby s vytrávenou populací ryb a tůně Procházkovy s přirozenou rybí obsádkou. Práce jsem zahájil v listopadu 1956 a skončil v únoru 1958.

Do Hrbáčkova polabského projektu jsem tak vstoupil velmi pozdě, prakticky v posledních dvou letech před ukončením. Od vytrávení první tůně roztokem modré skalice (Malá Arazimova, 1952) uplynuly již 4 roky. Celý program odběrů a měření byl již dokonale propracován. Některé postupy jsem si musel napsat na kartičky, abych dodržel časovou následnost a na nic nezapomněl. Také jsem se naučil, že odběry mají přednost před všemi dalšími povinnostmi. Jezdil jsem na tůně pravidelně jednou za tři týdny. Vlakem ještě ze starého Denisova nádraží na Těšnově do Čelákovic, pak pěšky do České Kuchyně a po

protipovodňových hrázích (hráz zrušeného rybníku Netušil) na Poltrubu, celkem asi 4,5km. Hrbáček s asistentkou Dvořákovou, které se říkalo tuším po moravsku Mařička, mně již čekali. Hned odpoledne probíhala měření stratifikace teploty, kyslíku, alkalinity a mého prokletého pH. Večer po setmění jsme vyráželi po druhé na tůně, nejprve se odebral míchaný kvantitativní vzorek fyto- a zooplanktonu z Procházkovy tůně a následně i z Poltruby. Končili jsme většinou kolem půlnoci. Hrbáček na odběry nechodil, zkoušel metodiku měření chlorofylu v sestonu a odebíral vzorky na stanovení P a N. Zbytek noci za mnoho nestál, v boudě byla uzounká palanda a s Hrbáčkem jsme se na ni střídali: pracoval celou noc a brzy ráno mne vzbudil, vyměnil si místo se mnou na palandě a já jsem odcházel na druhé měření stratifikace abiotických vlastností nádrže. Dopoledne pak bylo věnováno titračním stanovením a přípravě vzorků k odvozu. Kolem poledne jsem vše naskládal do batohu a vydal se na zpáteční cestu na fakultu. Během celé diplomové práce mne Hrbáček moc neškolil, stačilo ho jen poslouchat a pozorovat při práci. Po roce jsem byl dokonale vycepován v týmové práci a pochopil jsem také jaký má mít vědecký pracovník přístup k řešenému problému.

Dalším neformálním členem polabského týmu byl původní majitel boudy a nájemce rybolovu na tůních, pensionovaný plukovník předválečné československé kontrarozvědky a ruský legionář, účastník bitvy u Zborova, pan Soukup. Jako správný voják dohlížel na bezchybný provoz stanice a proháněl nás studenty: rybářské sítě musely být čisté, rozvěšené k usušení, lodě zajištěné u břehu, železné konve používané na odběr vzorků planktonu vymyté a poklopené, aby nerezavěly. Přitom bylo vidět, jak si považuje doc. Hrbáčka a tento respekt se pak přenášel i na nás studenty. Plukovníkův další osud byl velmi dobrodružný. Onemocněl rakovinou a někdy po roce 1969 požádal o povolení k vystěhování za synem, který žil v Brazílii. Povolení nedostal a tak se rozhodl utéci. Je třeba zdůraznit, že to byl již starý, těžce nemocný muž, jehož fyzická kondice asi nebyla moc dobrá. Podle dodatečně získaných informací (Hrbáček i Oliva byli vyslýcháni státní bezpečností), ležel nejprve několik dnů těsně u hranice někde v prostoru Lipna a pozoroval chod strážní služby a zvyky pohraničníků. Pak se mu podařilo překonat technické zabezpečení hranice v nějakém hůře hlídaném prostoru a přejít na bavorskou stranu. Pohlednicí z Brazílie potvrdil úspěšný přesun a podle Olivova vyprávění tam ještě několik let žil.

Ale zpět k Hrbáčkovým výzkumům. Jezdili jsme pochopitelně také pomáhat při práci na blatenských rybníkách a tak jsem postupně pronikl do celé šíře Hrbáčkova projektu, i když jeho začátky někdy v roce 1949/50 jsem sám nezažil. Celkový obraz několikaletých výzkumů jsem si vytvářel postupně z různých útržků hovorů s dalšími spolupracovníky, jako byl Jan Lellák nebo Milan Straškraba. Teprve po obhajobě diplomové práce jsem se dověděl, že Hrbáček použije naše výsledky pro společnou publikaci a pro přednášku na kongresu SIL v Rakousku (1959). Z polabského působení jsem si také odnesl vlažný vztah k tolik obdivovanému zpěvu slavíků. Navždy ho budu mít spojen s nočními červnovými odběry na tůních: v dusném horku se jejich mnohohlas zaznívající z blízkých vrbových houštin mísil se zvukem ječících hejn komárů.

Je zajímavé, že moje hodnocení Hrbáčkova postavení v systému fakultních vztahů bylo dlouhou dobu zcela chybné. Věděl jsem, že je pracovně velmi vytížený: kromě intenzivní práce v terénu také přednášel a zároveň vykonával funkci proděkana. Předpokládal jsem, že je to velmi považovaný pracovník fakulty i když i mně bylo jasné, že větší kariéru bez legitimace komunistické strany nemůže na fakultě udělat. Že se však jeho pracovního nasazení, cílevědomého budování pracoviště a schopnosti strhnout k takové práci i členy týmu a studenty řada kolegů obává a nebo si je aspoň příliš nepřeje, jsem zjistil až při obhajobě jeho kandidátské práce (dnes Ph.D.) asi v roce 1957. Celá obhajoba měla naprosto skandální průběh. Kromě členů komise, studentů a spolupracovníků se dostavila řada dalších hydrobiologů z institucí jako byl Státní zdravotní ústav, VŠCHT a dalších, kteří pak v diskusi v plénu práci nevybíravě napadali. Kritika byla natolik neobjektivní a osobní averze natolik zřejmé, že i my studenti jsme pochopili, že vlastně o jeho disertaci moc nejde. Vyřizovaly se tady nějaké staré konflikty a averze. I při zpětném pohledu je zřejmé, že selhala fakultní komise pro obhajoby. Ani předseda ani členové komise nebyli schopni usměrnit diskusi, trvat na objektivní argumentaci kritiků a potlačit jejich silně emočně podbarvené výpady. Naopak při konečném hlasování se řada členů zdržela a doc. Hrbáček tak práci

neobhájil. Pro mne to byl otřesný zážitek. Hrbáček později upravil téma disertace, přidal tam kapitolu publikované práce o domnělé variabilitě druhu *Daphnia pulex* a někdy v roce 1959 bez problémů obhájil. V té době odcházel skoro s celým svým pracovním týmem do Akademie a pro některé fakultní kolegy tak přestal být zneklidňujícím faktorem. Mezitím se pravděpodobně vyřešil i konkurenční boj o obsazení místa ředitele nově vznikajícího hydrobiologického pracoviště, který probíhal mezi vyššími komunistickými funkcionáři tehdejšího presidia ČSAV.

Konference ČLS 2006, Nečtiny, v rozhovoru s dr. O. Lhotským
foto: V. Sacherová

Když se dnes pokusím hodnotit zpětně doc. Hrbáčka jako učitele, musím konstatovat, že mně vlastně přímo nikdy neřekl, jak mám co dělat. Jeho působení bylo spíše nepřímé. Obdivoval jsem jeho analytické schopnosti: dokázal velmi rychle vyhmátnout slabiny jak v navrhovaném uspořádání experimentů, tak i v testovaných hypotézách. Při diskusích nabízel k řešení alternativní cesty. Rozhodnutí, kterou cestu vybrat však vždy ponechával na studentovi nebo mladším kolegovi. Někdy byla diskuse skutečně frustrující, protože obě alternativy řešení podrobil ostré kritice. Na dotaz: „… co s tím tedy dělat“, odpovídal stručně: „…zkusit obě alternativy“. Vlastní myšlenky a nápady předkládal metodou, kterou jsem si sám pro sebe nazval „skokovou“ Jen část myšlenky formuloval „nahlas“. Mezi jednotlivými pronesenými větami byl myšlenkový skok, takže na sebe zdánlivě plynule nenavazovaly. Diskutovat s ním nebylo proto snadné, ale vždy velmi podnětné. Měl velmi široký záběr zájmů a faktických znalostí jak ze starší tak i moderní historie. Rád vzpomínám na jeho zasvěcený výklad o pražských stavbách a dějinách města, kterým doprovázel prof. Slobodkina (USA) při prohlídce Prahy někdy počátkem šedesátých let.

Pamatuji si, že při obhajobě vlastní kandidátské práce v roce 1967 jsem mu jako školiteli děkoval, *„že mě učil pochybovat o věčných pravdách ve vědě.“* Tímto poděkováním uzavírám i své dnešní vzpomínky na tuto výjimečnou osobnost české sladkovodní ekologie.

Vladimír Kořínek

****

Nevzpomínám si již přesně, kdy jsem se s ním setkal poprvé osobně, každopádně mě zaujaly již jeho rané práce o pokusech s pulci, měření kyslíku nebo o polabských tůních. Určitě jsme se již potkávali na hydrobiologických konferencích v 60. letech a v době příprav na národní výzkum v rámci Mezinárodního biologického programu (IBP), kdy jsem ho začal navštěvovat častěji. Bylo to na jeho prvním pracovišti ve Vltavské v Praze, kde jsem měl možnost poznat jeho první garnituru spolupracovníků a praktický výzkumný provoz laboratoří.

Bylo to zároveň v době, kdy jsme v Brně začali připravovat založení Hydrobiologické laboratoře pro výzkum tekoucích vod a potřebovali jsme také určitou odbornou podporu pro realizaci takového záměru. Hrbáček mě trpělivě vyslechl a pak mi zcela otevřeně povyprávěl o všech peripetiích a úskalích, která zažil při realizaci Hydrobiologické laboratoře při ČSAV. Projevil značné pochopení a dal písemnou

podporu našemu návrhu, protože tekoucí vody nebyly v té době u nás hydrobiologicky soustavně zkoumány. Při nějaké příležitosti došla řeč až na soukromí, kdy jsme se shodli, že chalupaříme (většinou vlastními silami, jak bylo tehdy zvykem) a pak se naše setkávání již neobešlo navíc bez výměny zkušeností např. se sklobetonem, s impregnací střešní krytiny nebo s volbou systému vytápění.

Naše nejužší spolupráce začala ve státních výzkumných pětiletých plánech, kde Hrbáček byl celostátním koordinátorem za hydrobiologický výzkum v povrchových vodách, kam spadaly také naše projekty. Přestože se jednalo o velkou paletu vodních systémů a jejich společenstev, bylo při jednáních vidět, že byl s nimi dobře obeznámen, mohl je konkrétně připomínkovat, případně doporučovat další varianty. Nezajímala ho pouze koncepce cíleného projektu, ale také metodická stránka výzkumu a jeho přístrojové a personální zajištění. Protože znal široký okruh zahraničních odborníků a měl přehled o zahraniční literatuře, mohl doporučovat případně zprostředkovat kontakty, návštěvy a výměnu informací i osob, což tehdy bylo pro nás velkým přínosem a konečné národní výsledky IBP byly dobře hodnoceny. Z našeho kolektivu jsme se také jeho přičiněním dostali poprvé na Západ, a kdyby nebylo kritického roku 1968, byla by naše zahraniční spolupráce podstatně trvalejší a úspěšnější. Na základě jeho hodnocení a doporučení jsme dostali také ojedinělý příděl deviz pro nákup zahraničního terénního přístroje pro kontinuální měření slunečního osvitu. Hrbáček jako koordinátor vedl 3 naše projekty a za celou dobu 15 let jsme konstruktivně spolupracovali a snažili se společně o co nejlepší výsledky. Pochopitelně nastaly i případy, kdy jsme měli odlišný názor, prosazovali jiný přístup k řešení, nebo jsme se neshodli na dílčích formulacích. Všechny tyto problémy však nikdy nepřekročily mantinely diskusní etikety, protože jsme se vzájemně respektovali.

Hrbáček byl bezesporu našim nejlepším hydroekologem, měl široký teoretický přehled a dovedl ho uplatnit v konkrétních výsledcích. Byl a je uznáván a citován doma i v zahraničí. Jeho koncepce dlouhodobého ekologického výzkumu údolních nádrží je ojedinělá, možná jediná ve světě a časově překonává i Obrův výzkum řeky Oravy pod Oravskou přehradou po 5, 10, 15 a 20 letech od jejího napuštění. Jeho syntetické výsledky o produktivitě a biologických interakcích v systému (zejména ryby, zooplankton, fytoplankton) mají obecnou platnost. Vybudoval úspěšné pracoviště, dal mu náplň a směr a také víru, že pokračovatelé toto jedinečné výzkumné kontinuum nepřeruší a dědictví nerozmělní v efemérních projektech. Jeho život byl až do konce neskutečně činorodý, a to v terénu i v přednáškové a publikační činnosti. Jeho vystupování bylo neokázalé, debata konkrétní. Ač to neměl vždy lehké a byl občas přemílán ve mlýnu stranických směrnic a příkazů (byl vždy nestraník), zůstal pokaždé sám sebou a snažil se stále držet cílenou koncepci výzkumu a optimální skladbu svého kolektivu. Zařadil se mezi přední ekology své doby a jeho odborné výsledky se budou i v budoucnu připomínat všem pokračovatelům v oboru.

František Kubíček

****

Co napsat k doc. Hrbáčkovi? Poznali jsme se detailněji někdy mezi roky 1958 a 1959 na Lipně, tedy v letech napouštění této údolní nádrže. Odebíral tam s paní Martou a dalšími spolupracovníky zooplankton a obdivoval obrovské perloočky, které tehdy místy zcela „zbarvily" vodu v nádrži. Bylo to v prostředí údolní nádrže u nás vzácné, Lipno bylo tehdy velký napouštěný nový rybník bez ryb. Když jsme měli první zátahovou síť, polského jezerního typu (plánek dodal Ota Oliva), lovil s námi tak vehementně, že se silně řízl do prstu o silonovou šňůru sítě a „málem vykrvácel"... Půl dne následně chodil kolem břehu se vztyčenou rukou a vztyčeným ukazováčkem, což vyvolalo u lidí přihlížejících ze silnice představu, že se asi jedná o výstrahu nebo smluvené signály (byli jsme na to skutečně dotazováni).

Potom jsme uskutečnili výjezdy na šumavská jezera. Pamatuji si, jak snaživě, ale až příliš odborně vysvětloval (výklad už tehdy nezbytně procházel přes oblíbené párátko) na Plešném jezeru zdejším důstojníkům pohraniční stráže (PS), proč v Plešném jezeru nejsou ryby a proč naopak mají tak dobré

ryby jejich kolegové, sloužící u PS na Černém jezeru... Ptali se, proč Hrbáčka vůbec zajímají tak malé potvůrky, které navíc nejsou k ničemu, když oni musí na ryby jezdit až na to Černé jezero.

Když zasedala tehdejší rybářská komise při Zemědělské akademii (Československé akademii zemědělských věd, ČSAZV) na Lipně, docent (tehdy ještě doktor) Hrbáček upozorňoval na extrémní neopakovatelnou potravní nabídku zooplanktonu po napuštění Lipna, kterou využijí především pouze „plevelné" ryby. Jeho příspěvek napomohl tomu, že jsem se ocitl na ÚN Lipno nejen na jeden rok (jak se původně zamýšlelo), ale celkem na 12 roků, čehož dodnes nelituji a nejen já, ale i všichni spolupracovníci rádi na ta léta vzpomínáme. Díky zapojení Hydrobiologického ústavu Akademie věd do Mezinárodního biologického programu (IBP) a spolupráci s Hrbáčkovým kolektivem jsme se tehdy dostali, spolu s nedávno zemřelým Jurajem Holčíkem, dokonce na specializovanou konferenci o údolních nádržích do Anglie (tehdy poprvé na západ!).

Když mně později nabídl vědeckou aspiranturu a možnost, že bude mým školitelem, neváhal jsem ani okamžik. Zvolené téma se přirozeně týkalo ryb a Lipna (dynamika populace štiky). Moje cesty z Lipna do Prahy za školitelem a konzultantem tak obvykle končily v pozdních nočních hodinách, navečer u Hrbáčků na Vinohradech a v noci na Zoologickém ústavu přírodovědecké fakulty v pracovně Oty Olivy, který byl k dispozici obvykle až večer a v noci (sice občas zmizel s dovětkem, že se za okamžik vrátí, což bylo tak za 2 – 3 hodiny, a zanechal mne vždy u něčeho, „co bych si mohl přečíst"), případně sdělil, že večer asi přijde někdo z Polska, proto je pro návštěvu k dispozici čaj (v podobě ztuhlé černé huspeniny, kterou stačí naředit a případně ohřát), a podobně...

U doc. Hrbáčka jsem cenil vždy naprosto neformální přístup při všech jednáních. Nad jeho otázkami bylo sice občas nutno zapřemýšlet a případně si je nechat rozložit do podotázek, ale nakonec často vedly k tomu, že umožnily z jeho strany uskutečnit pro posluchače hlubší výklad, což bylo jistě, nejen pro aspiranta, vítané.

Abych to neprodlužoval. Nakonec si myslím, že Limnospol je stejně ještě jeden někde nahoře, určitě tam byl již jako pobočka založen a doufám, že tam s příchodem doc. Hrbáčka nebyl ani problém zvolit jeho předsedu. O členech výboru by se dalo ještě diskutovat, ale je už z čeho vybírat.

Jiří Vostradovský

****

From literature I knew Jaroslav Hrbacek as an esteemed specialist on cladocerans. International recognition was founded on his discovery of the self defense of daphnids against predators by morphological adaptation. When I first met him personally he already was in his forties, and the head of the Hydrobiological Laboratory in Prague. In the later 1960s, when traveling conditions for Czech citizens became easier, Hrbacek's staff members, one by one, also came to visit the Limnological Institute in Uppsala, where I was then employed. Eventually even Hrbacek himself was able to come. At our institute he examined archivated zooplankton samples stored in the cellar, with respect to daphnids. The collection embraced samples taken by Ekman at the beginning of the century to material from several hundreds lakes all over Sweden, collected in the 1930s by fishery authorities, and even specimens from later years. We also visited my field station at Lake Latnjajaure in Lappland, where he had the opportunity to take samples of his own in the local waters. In this time mutual sympathy developed between us. We had similar views on science as well as on history.

On their visits, Hrbacek's staff members had repeatedly brought invitations to the Prague institute, which were now repeated. I was hesitant because Czechoslovakia seemed not so special, being central European country, from a cultural point of view, but more because the atmosphere between Czechs and Germans still was poisoned because of the events during the war, and afterwards. Then the Dubcek era ended abruptly with the entry of the Soviet army. The liberalization of traveling was stopped for awhile. In Western countries the fear grew of an escalation of the situation and a possible new war. A new

invitation came from Hrbacek: things were not so dangerous, normal life continued as usual, there was no reason not to come. So I decided to go. Perhaps the visit also could be a little sign of solidarity. The trip became something of enlightenment, not only concerning the scientific side, but also the cultural. It was a little bizarre, that thanks to the Soviets, I had the privilege to enjoy a kind of luxury sojourn. As many foreign scientists, because of different scruples, had cancelled their planned visits, the institutes had money to spare. This had to be used up in order not to risk shortening the budget the following year. So I had the pleasure of an interesting trip through the country, from Prague and Tabor to Bratislava and the High Tatra, with many interesting historical, cultural, political and last but not least scientific insights. Hrbacek turned to be a many-sided and well informed guide.

Setkání s Nauwerckovými, 24. června 2010
foto: V. Straškrábová

According to the Soviet system, research in the Eastern European countries was concentrated on Academy-institutes, while universities mainly were left the teaching functions. Thus, Hrbacek had been committed by the Academy, to build up and institute for a combination of basic and applied hydrobiological research. Among its tasks was the surveying of some Moldau River reservoirs, a work which also became partially included in the International Biological Program (IBP). In that framework, amongst others, the cooperation with Swedish colleagues took place. The meeting with the Hydrobiological Laboratory was quite an experience. It was housed in the rooms of a former butchery, which had been transformed into a research institute, built up more or less by the hands of the scientists and the assistants. As Hrbacek put it: a very useful exercise for the team spirit. And in fact, the good spirit of the staff was obvious. Nevertheless the institute had to suffer not only from lack of modern equipment but also sometimes from the political peculiarities of the time. Once Hrbacek told me, he had to justify himself because none of his staff had shown up for some May demonstration (*celebration of the Labor Day*). His answer: „I am not going to tell anybody what to do in his free time", ended in his removal from his position as the head of the institute. However, because of similar peculiarities of the time, he was temporary replaced – by himself. And then he stayed when he was.

As a person, Hrbacek was sort of an ubiquist. Warm or cold, dry or wet, he did not care about the climate, neither in nature nor in politics. Stoically he went around always in the same dress, obstinately he stuck to his own ideas. He was neither socialist nor capitalist, but an enlightened man and a very human one. Superficially, he seemed to be a cynic. Perhaps he was a little, so far as cynicism is defined as disillusioned idealism. Ironically yes, but far from any form of harmful sarcasm. People's behaviour he looked upon with the scientist's curiosity, and with an indulgent understanding of human imperfection. His demonstrated indifference was a pose, behind which he hid. At seminars and lectures, always sitting in the first row, Hrbacek kept his eyes shut and seemingly was sleeping. But at the end came up with the cleverest comments and questions. In an international context, his modesty was sometimes misunderstood and therefore his quality underestimated. A younger Swedish colleague, who has been strongly impressed by him, put it into the word: "He is not one of those bright scientific *glamour boys*, who like to show up on the scene, strive for memberships in all committees, and steer research policies. But he is better than most of them."

The direct scientific cooperation between Hrbacek and me was limited. It mainly consisted of a more or less continuous exchange of experience. Nevertheless – or just because of that – I learned a lot from him. He had an eye for essentials and he had and unfailing sense for the inter-connection of things. His service to Czech limnology was the shaping and the maintenance of the Hydrobiological Lab during difficult times. His perhaps most important contribution to limnology was his understanding of the necessity of continuous nature observation, which he always emphasized, and which he always made a point of practicing. His unpretentious ways and his personal modesty always seemed to me worthy of observance. In my opinion he belonged to the great men of our guild.

Arnold Nauwerck

****

Spolupráce s panem docentem Hrbáčkem byla školou na celý život. Moje vzpomínky začínají od r. 1961, kdy jsem jako student I. ročníku biologie-chemie PřF UK začal docházet na oddělení hydrobiologie a navštěvoval pravidelné semináře „v místnosti samostatných prací ve Viničné“.

Tehdy jsem, z poslední řady židlí, vnímal opáleného, šedovlasého muže, jako výraznou autoritu s neotřelými názory a postřehy k prezentacím přednášejících – což vždy přineslo posluchačům širší rozměr vnímání výsledků a jejich interpretaci. Od r. 1965 jsem pracoval na ¼ pracovního úvazku v Hydrobiologické laboratoři ČSAV, vedené panem docentem Hrbáčkem a moje setkávání s ním se rozrostlo a prohloubilo. Zejména při „spanilých“ jízdách lodí na Slapské nádrži jsem „plesal“, že mi byly svěřeny základní hydrochemické analýzy přímo na palubě lodi (pod dohledem pana docenta) a užíval jsem si pohody pracovního týmu v terénních pracích. V letech 1966 – 1985 se staly naše styky součástí všech pracovních (i řady svátečních) dnů. Pan docent Hrbáček měl a dodnes má vliv na moje postoje, působení i názory. Ostatně uvedl jsem ho jako svůj vzor v publikacích „Kdo je kdo v České republice“.

Z nepřeberné řady zážitků při spolupráci s ním – a naše vztahy se s přibývajícími léty prohlubovaly (byť jsem vědu na sklonku osmdesátých let opustil) – se pokusím vybrat několik vzpomínek, které se mnohým čtenářům mohou zdát neaktuální, přežilé, zastaralé pro současnou dobu. Přesto – anebo právě proto – je chci dokumentovat:

- Zastavení první. Jako čerstvý držitel doktorátu (RNDr.) jsem se ucházel o vědeckou aspiranturu v Hydrobiologické laboratoři (tehdy Entomologického ústavu ČSAV) a před vedením laboratoře jsem obhajoval zaměření své budoucí práce („Nárostová mikrobiální společenstva a jejich význam pro jakost vod“). Po 3 hodinách diskuse se vedoucí rozešli s tím – tak dobře, vyzkouší se využití modelových laboratorních pokusů. Na odchodu jsem se s p. docentem zastavil mezi dveřmi jeho „proslulé pracovny ve Vltavské“(sdílené tehdy s knihovnou!!), aby mi sdělil – „no, ale stejně si myslím, zda by nebylo vhodnější věnovat se procesům v nádržích – a tam nárosty nedominují“… A tak začala má krásná éra – trvalá výzva přesvědčit, že téma je vhodné k tomu, učinit něco nového, dosud nepopsaného – byť v tekoucích (mělkých) vodách. V následujících letech jsem měl mnohokrát příležitost s panem docentem diskutovat na téma „objev“, zaměření výzkumu a vědy (zejména, když jsem jako nejmladší z týmu často dělal řidiče a jezdili jsme sledovat nádrže Hubenov a Vrchlici). Bylo krásné, jak se tyto debaty vykrystalizovaly: Hnacím motorem vědců a výzkumníků je snaha udělat něco nového – prostě „objev“ – a každý kdo chce opravdu dělat vědu, by měl tuto snahu (cíl) jako „maršálskou hůl v tornistře pěšáka“ trvale nosit. Pan docent uměl svým kladením otázek provokovat, svými glosami a postoji strhnout k výkonu – a většina z nás se věnovala práci v laboratoři 10 – 12 hodin denně, těšilo nás to, zaměstnání bylo koníčkem. Co víc si přát – doufejme, že taková pracoviště se najdou i dnes. Jedno přáni pana docenta se ovšem nenaplnilo: „hydrobiologie v bačkorách“ – tedy mít trvalé bydliště na břehu zkoumané lokality a tak mít průběžně možnost zachytit veškeré změny a chování ekosystému.

- Zastavení druhé. Při sepisování publikací nebo pro prezentaci výsledků uměl pan docent svými otázkami a doplňky „autory“ znejistět. (Hrůzná představa – zanedbal jsem cosi a jsem mimo správnou

interpretaci, a to i když jsem použil statistiku?). Úžasná škola – naučil mně (a snad nejenom mně) pochybovat – vracet se k řešení, prohlubovat argumenty, dokazovat a umět odpovídat na otázky na základě svých údajů, výsledků, poznání… Pro život k nezaplacení…

- Zastavení třetí. Používání matematiky a statistiky v hydrobiologii (a biologických vědách – tehdy spíše výjimečné než standardní). Ač v „dřevních dobách výpočetní techniky“ (dostupné mechanické počítačky, logaritmické tabulky a pravítko atp.), nebylo myslitelné panu docentovi prezentovat výsledky bez základních parametrů vyhodnocujících variabilitu. A tak jsme na kalkulačkách sumovali součty čtverců a čtverce součtů pro analýzu variance, ověřovali normalitu rozložení, aplikovali Studentův test či „chi“ kvadrát test na naše výsledky a jejich interpretování atp. Dodnes mi tyto zbytky základů statistiky a přístupy k objektivizaci tvrzení umožňují psát recenze (k velkému překvapení autorů).

- Zastavení čtvrté. Neotřelý a přímočarý přístup, jak přistupovat k vedení projektů, týmů a diskusí – jak čerpat poznatky a propojovat je z různých disciplin a nebát se odkrýt nejasnosti. To byl standardní přístup k disputacím, vedených s panem docentem. Stále mi zní v uších klasické rčení pana docenta: není-li něco zjevné a jasné – „poptám se“. A to i tehdy, kdy většina ostatních přítomných (expertů) mlčí a (předstírá) nebo předpokládá, že vše je jasné. Jaké překvapení reagovat na docela jednoduché (a logické) otázky, a ukáže se, že ostatní přítomní se ostýchají (anebo kamuflují) potřebu si věci ujasnit. Osobně trvale pracuji s tímto poučením a zkušeností. Je to překvapivé, udělat ze sebe nechápavého účastníka – a přivést do těžkých rozpaků (třeba i nechtíc) prezentujícího suveréna. Praktická věta – „když do křoví nevidím – hodím kámen – a ono něco vylítne“ byla častým poučením těchto situací. Výsledky úžasné, doporučuji.

- Zastavení páté. Pan docent oplýval elánem a cíleným zájmem skutečně s nashromážděnými výsledky pracovat a nově je interpretovat. Jeho každoroční vánoční přání až do posledních let obsahovala texty a obrázky k dalším publikacím a završením celoživotního poznávání chování vodních ekosystémů. To mi bude při příchodu Vánoc už navždy chybět. Ale stále si budu připomínat svoji návštěvu na jedné ze švédských universit v r. 1982, kdy mi jistý pan profesor (jméno, žel, už nevím) řekl: „Tak vy jste z Prahy, hm, v r. 1958 jsem na kongresu limnologů viděl prezentaci dr. Hrbáčka, a to mně nadchlo a drží dosud – fungování složek potravního řetězce řídí chování ekosystému včetně dopadů na kvalitu vody – taky na tom děláte dále?“ S lítostí jsem přiznal, že ne, ale že jsem z líhně tohoto muže. „Nevadí, vítejte u nás, je dobře poznat jeho žáky“. Na to se nezapomíná. Asi budu do konce života litovat, že jsem pana docenta v posledních několika letech opět nevyvezl na “jeho oblíbený Hubenov“. Škoda, rád se tam potěšil vzpomínkami na polovinu sedmdesátých let a úžasný průkaz vlivu rybí obsádky dravců na plankton a průhlednost vody i její charakteristiky v této lokalitě.

Pavel Punčochář

****

Poprvé jsem se setkal s docentem Hrbáčkem v době svých středoškolských studií, někdy v létě nejspíš roku 1955. Bylo to na hrázi rybníka Dolejšího na blatensku, kam jsme se s mým otcem vypravili za účelem studijním. V té době měl Dolejší každoročně vegetační zákal tvořený druhově pestrým společenstvem řas. Ty zajímaly otce, zatímco já v té době začal věnovat svou náklonnost planktonním vířníkům. Dolejší se svým planktonem výrazně lišil od většiny ostatních rybníků, kde v létě naprosto dominoval vodním květ sinice *Aphanizomenon flos-aquae* provázený perloočkou *Daphnia pulicaria*. Tím se mi tyto rybníky jevily zcela nezajímavými, a to jak s hlediska koupání, tak pro mé studium. Tu k nám po hrázi přišel černovlasý muž a dal se s otcem do řeči. Po vyslechnutí chvály planktonu zmíněného rybníka pravil: „To je tím, že se Dolejší nedá úplně slovit, a tak je tam spousta plevelných ryb a jejich potěru. Ale my je vytrávíme a pak to tu bude vypadat jako na ostatních rybnících.“ Jeho slova mě velmi pohoršila, ale otec mě později uklidnil: „On je jinak dobrej, ale tohle jsou jen takové jeho fantazie.“

Z toho je vidět, jak těžko se tenkrát myšlenky o top-down efektu v sladkovodních ekosystémech prosazovaly.

Později, již jako mladý hydrobiolog, jsem již o nich nepochyboval a věnoval jsem se studiu vlivu intenzivního žíru velkých perlooček na množství a druhové složení řasového nanoplanktonu. Zjistil jsem, že v podmínkách „clear water“ klesnou počty buněk nanoplanktonu na velmi nízké hodnoty a druhově převládnou kryptomonády. Když jsem o svých objevech referoval na semináři, utrousil pan docent: „Blbost, kryptomonády jsou běžné v každém vzorku rybničního fytoplanktonu.“ Později, když spolu s Dr. O. Albertovou a Dr. B. Desortovou studoval nádrž Hubenov v době, kdy tam převládaly velké dafnie, mi dal za pravdu a dokonce jsme o tom spolu sepsali krátkou práci. Bohužel dost nevhodně publikovanou, takže zcela zapadla.

Kurz se studenty na Slapech, rok 2008
foto: M. Rulík

Intenzivně jsem však s panem docentem spolupracoval až v poslední dekádě jeho života. V roce 2002 mi navrhl, abych se s ním podílel na výzkumu planktonu Slapské nádrže. Tam stále ještě probíhal pravidelný monitoring v třítýdenních intervalech, započatý v šedesátých letech v rámci aktivit tehdejší Hydrobiologické laboratoře ČSAV a udržovaný do dnešních dnů. Pan docent však, podnícen svými osobními vazbami ke Slapské nádrži a tamní hydrobiologické stanici, odebíral každý týden. Jeho pracovní víkend vypadal takto. V pátek dopoledne odjel autobusem MHD do vesnice Čím a odtud, s pomocí syna nebo vnučky, autem na svou chalupu ve vsi Křeničná. Odtud v sobotu ráno pěšky po silnici a přes živohošťský most na stanici. Potom zpět na most provést odběr. K tomu si sestrojil speciální láhev, která spuštěna po laně s mostu a popouštěna střídavě od hladiny do hloubky 4 metrů a zpět, odebrala směsný vzorek vody z vrstvy 0 – 4 m. O detailech konstrukce se zde nebudu zmiňovat – stačí, když uvedu, že hmotnost tohoto zařízení je 9 kg a výška mostu nad hladinou je kolem dvaceti metrů. Teprve později jsem si osvojil trik, jak s pomocí vlastní váhy poněkud snížit námahu při vytahování láhve vzhůru a jak si nespálit prsty při jejím spouštění dolů. Sobotní odpoledne věnoval pan docent badatelským aktivitám na stanici, neděli pobýval na chalupě a podle roční doby ještě týž den nebo později v týdnu zpět do Prahy. To vše až na nečetné výjimky každý týden, dvaapadesátkrát za rok.

Můj podíl na takto odebraných vzorcích spočíval v hodnocení fytoplanktonu, zejména pak vyjádření jeho množství jakožto chlorofylu *a*. Zúčastnil jsem se i terénních prací a zaskakoval za pana docenta, pokud mu zdraví nedovolilo zajíždět na Slapy v plánovaných termínech. V průběhu let se na práci podílely též paní E. Šípková a studentky katedry ekologie R. Kozáková a L. Krutílková. Původně jsme měřili jen celkové množství fytoplanktonu, později i jeho velikostní frakce. Využili jsme fluorometrické metody stanovení chlorofylu převzaté z oceánografie, která umožňuje přesná měření i v koncentracích kolem a pod 1 $\mu g.l^{-1}$. To se zdá být přemrštěný požadavek pro práci na eutrofní nádrži, avšak právě k tak nízkým hodnotám klesají koncentrace chlorofylu na Slapech v zimě, v důsledku silné limitace světlem. Brzy po zimním slunovratu pak začne chlorofyl exponenciálně stoupat – jev, který bychom bez použití zmíněné metody nemohli zaznamenat. Teprve po vytvoření stratifikace dojde v horních vrstvách k vzestupu, který je měřitelný běžně používanými spektrofotometrickými metodami a který je znám v literatuře pod pojmem „spring outburst“.

Takto se nám podařilo získat nepřetržitou časovou řadu dat popisující sezónní vývoj fytoplanktonu včetně zimního období, od podzimu 2002 do jara 2010. O dílčích výsledcích bylo referováno průběžně, ale sepsání souhrnné publikace jsme plánovali až po ukončení sběru dat. Tato zodpovědnost však leží už jen výlučně na mně.

Jan Fott

****

Čtyřiapadesát let poblíž pana docenta Hrbáčka.

O panu docentovi a jeho vědě už psali mnozí, třeba při jeho pětaosmdesátinách. Tak snad spíše pár vzpomínek osobních. Přišel jsem na oddělení hydrobiologie tehdejší pražské Biologické fakulty v druhé polovině padesátých let jako úplně začínající student prvého ročníku. Pan docent – mimochodem, docentů jsou u nás stovky, ale když se mezi hydrobiology řeklo „pan docent“, nebylo třeba dalšího určení – byl přes svých tehdy pětatřicet let pro studentíka jaksi příliš vysoká autorita, i když jsem své první chovy buchanek měl velmi blízko v místnosti, přes kterou se k panu docentovi chodilo. Naopak ale pan docent o studentském počínání dobře věděl. Přesvědčil jsem se o tom, když se chystal na zoologický kongres a překvapil mě slovy „přijď mi povědět, co Ti z toho vychází“. A tak naše první dlouhá diskuse proběhla večer před jeho odjezdem, kdy si pan docent skládal věci na cestu a přitom pozorně poslouchal o mých pokusech. A nebyla poslední. Pak došlo k výměně lidí i zaměření práce mezi univerzitou a akademií, vznikla laboratoř ve Vltavské a pan docent se svými spolupracovníky se začal zabývat údolními nádržemi. U nás je většina z nich kaňonovitého tvaru, včetně tehdy intenzivně zkoumaných Slap a Klíčavy. Vymyká se tomu Lipno, plochou největší a ve vltavské kaskádě nejvýše ležící nádrž. Shodou okolností jsem se tam dostal na předdiplomní praxi a vybaven režijní jízdenkou pokračoval v získávání pravidelných dat z této nové a zajímavé vody další roky. A tím jsem se znovu dostal do zorného pole pana docenta a posléze měl to štěstí stát se jeho žákem a současně po řadu let pracovat na Lipně.

V té době jsme se setkávali spíše v Praze, kdežto na Lipno se pan docent dostal jen sporadicky při tzv. spanilých jízdách, příležitostných terénních výpravách na šumavská jezera. Po roce 1973, kdy monitorování Lipna skončilo, se situace změnila: oba jsme se pravidelně setkávali na slapské stanici, o kterou jsem tehdy začal pečovat. Slapy v té době byly pro hydrobiology světoznámým místem, kam za panem docentem přijížděli mnozí z dnes věhlasných vědců, ať na krátkou zastávku za cesty po Evropě, nebo na řadu měsíců na pracovní stáž. Stačí zmínit třeba Riccardo de Bernardi, Paul D.N. Hebert, Bob H. Peters, Jens P. Nilssen, Bill Smyly, Nan Duncan a mnoho dalších. Slapská stanice se pro pana docenta stala od šedesátých let druhým pracovištěm, kam si postupně přenesl svoji práci na taxonomii rodu *Daphnia*, sbírky trvalých preparátů, ale i mnohé pokusy. A pro mnohé z nás mladších tak pan docent vytvořil místo, kde jsme měli příležitost setkat se s jeho zahraničními kolegy, ale také sledovat jeho vlastní práci a vedle toho být i nablízku člověka Hrbáčka.

Mezi oblíbené činnosti pana docenta, u kterých nesměl nikdy chybět už od časů ve Viničné, byla různá přemísťování těžkých přístrojů a stěhování nábytku. K tomu byl vždy pohotový a měl dokonale promyšlenou strategii se všemi detaily a potřebným vybavením. Později jsme se záměrně snažili jej šetřit a takové akce uskutečnit v době, kdy měl být někde daleko, ale s neomylnou jistotou se vždy včas objevil a zapojil do díla. Velkou příležitostí pro něj byla práce v terénu, v Polabí, Blatné, ale zejména na Slapech, kde k tomu přibyly motorové lodi. Pan docent získal kapitánský patent a loď nejen řídil, ale zejména se účastnil jarního spouštění na vodu a zazimování. S podobně nezdolným úsilím překonával fyzikální zákony a krotil různé dílenské a řemeslné vybavení včetně třeba velkého soustruhu ve slapské dílně. Přestože většími či menšími kutily byli snad všichni z Hrbáčkovy party, v té úpornosti se mu jen občas mohl vyrovnat Milan Straškraba, když třeba kladkostrojem sám přemísťoval tunové betonové bloky pod domeček automatické analyzátorové stanice Naiada.

Stejně neúnavným byl pan docent v zajišťování existence laboratoře a svých kolegů v oněch nelehkých dobách sedmdesátých a osmdesátých let. Všichni kolem něho si pamatují na jeho sešity Ecology a Limnology and Oceanography, které dostával jako člen ESA a ASLO a nechával kolovat a kde do seznamu článků v obsahu svým droboučkým písmem připisoval naše jména jako upozornění, komu nemá ten který článek uniknout. Dlouho se mu dařilo udržovat styky se světem, zdokonalovat vybavení a pracovní možnosti. Jenže věčně to nešlo – ten hlavní úkol v normalizačních dobách nesplnil:

v Hydrobiologické laboratoři nebyl jediný člen strany. A tak pár týdnů před svými šedesátými narozeninami byl pan docent odvolán z posice vedoucího laboratoře a nahrazen bezvýznamnou osobou zvenčí, navíc bez vztahu k problematice údolních nádrží. A vzhledem ke stěhování ústavů Akademie do Budějovic (v rámci akce „za Prahu více dělnickou“), kde už se s panem docentem nepočítalo, byl uklizen do suterénní místnosti v Bořivojově ulici na Žižkově. Dobře mu tam nebylo, ale velkým zadostiučiněním v té době pro něj bylo zvolení čestným členem Ecological Society of America (ESA). Těch bylo z asi pětitisícové společnosti tehdy kolem deseti z celého světa a pro pana docenta to bylo konečné uznání významu jeho objevu vlivu selektivní predace na druhovou strukturu společenstva. Vzpomínám si, s jakou neskrývanou radostí mi při jedné mé návštěvě v „Bořivojce“ ukazoval dopis ESA o svém zvolení, který právě dostal.

Po likvidaci pražského pracoviště ve Vltavské se pan docent soustředil především na slapskou nádrž a později ve spolupráci s kolegy z třeboňského Botanického ústavu také na plankton tůní v inundačním pásmu horní Lužnice. Na Slapech doplnil dlouholetou řadu třítýdenních dat o svá měření o každém víkendu a brzy byl schopen ukazovat četné detaily v podrobných křivkách sezónních změn. V zimě v létě přicházel ze své chalupy v nedaleké vsi každou sobotu s ranečkem na zádech a tranzistoráčkem, ze kterého poslouchal pořad Meteoru, na šňůrce kolem krku. V týdnech odběrů zůstával i po neděli až do poloviny týdne, v létě přicházel denně. Sedával neúnavně u svého mikroskopu nad preparáty Daphnií a později nad počítáním svých vzorků zooplanktonu ze Slap i z lužnických tůní. Setkávali jsme se jak při práci venku, tak nad preparáty buchanek k determinaci, kterými mě pan docent pilně zásoboval. A zase jsme probírali všechno možné: od nové literatury, kterou jsem se snažil pana docenta zásobovat a trochu mu oplatit jeho obdobnou dávnou péči, přes všechny nové změny v naší vědě a rostoucích vysokých školách, až po jeho bohaté vzpomínky a životní zkušenosti. Pan docent znal kdekoho z české vědy a uměl trefně komentovat různé starší „takédemokraty“ devadesátých let vzpomínkami na jejich počínání v padesátých letech. Zažil toho za svůj život mnoho: málokdo ví, že jako student medicíny byl na Václavském náměstí 28. října 1939 ve skupině studentů, v níž nacisté postřelili Jana Opletala, po jehož smrti a pohřbu po třech týdnech nato zavřeli na celou dobu okupace české vysoké školy. Pravidelný pohyb týden co týden v okolí Slap navíc dával panu docentovi možnost citlivě vnímat běh sezónních dějů a jejich dopad na život v nádrži. I to jsme často probírali. Pak se zase vracel ke svému, mimochodem stařičkému a dosti primitivnímu mikroskopu, kterého se nikdy nechtěl zříci. Navečer se pak na chodbě stanice nebo venku na dvoře ozvalo vždy jeho tradiční a nezaměnitelné „Odcházím středem“. – Odešel, ale vzpomínky na něj a velká vděčnost zůstávají …

Zdeněk Brandl

Zápis ze schůze HV ČLS, konané dne 11. 5. 2011 v Praze

Přítomni: dle prezenční listiny

1. Kontrola zápisu z minulé schůze HV ČLS (dr. Havel): zápis byl schválen

2. www stránky ČLS (www.limnospol.cz) (dr. Sacherová):

- HV konstatoval, že stránky jsou funkční s tím, že:
  - „diskusní fórum“ a „burza pracovních příležitostí“ budou doplněny do tří týdnů
  - anglická verze: bude aktualizována z předchozích stránek
  - členové HV ČLS budou průběžně (i dle informací členů) doplňovat odkazy na:
    - české a zahraniční odborné společnosti a výzkumná pracoviště
    - státní úřady a vodohospodářské instituce
    - firmy působící v oboru
    - zákony, vyhlášky, metodiky apod.
    - literatura a určovací klíče (přístupné on-line)

3. Limnologické noviny (dr. Sacherová):

Číslo 2/2011:

- věnováno doc. Hrbáčkovi: návrh byl členům HV k dispozici, budou doplněny fotografie
- další příspěvky:
    - zápis ze schůze HV
    - oznámení o placení příspěvků
    - informace o konferenci ČLS a SLS v roce 2012
- termín dodání příspěvků: 13.5.2011

Číslo 3/2011:

- předběžně:
    - program seminářů
    - rozsáhlejší příspěvky na téma „Orlík“ a „rybníky“ (dr. Borovec, dr. Duras)

4. Hospodaření ČLS (dr. Drápala, dr. Havel)

- hospodaření ČLS v období 1. 1. 2011 – 30. 4. 2011:
  - počáteční stav účtu k 1. 1. 2011 108.797,53 Kč
  - stav účtu k 30. 4. 2011 120.257,09 Kč

  +11.459,56 Kč

Příjmy:	členské příspěvky	16.750,—	Kč
	Česká spořitelna, a.s.	38,56	Kč
	Příjmy celkem:	*16.788,56*	*Kč*
Výdaje:	projekty ČLS (konference „Orlík“)	2.340,—	Kč
	mzdové náklady (účetní)	2.000,—	Kč
	Česká spořitelna, a.s.	989,—	Kč
	Výdaje celkem:	*5.329,—*	*Kč*

- členské příspěvky (včetně roku 2011) má k uvedenému datu zaplaceno (pouze!!!) 65 členů ČLS
- HV rozhodl, že platby členských příspěvků musí být připsány na účet ČLS vždy do konce března běžného roku; poté bude podle podkladů hospodáře 1x čtvrtletně rozesílána výzva dlužníkům (v letošním roce bude vyúčtování členských příspěvků zpracováno ke konci května)
- seznam dlužníků bude zveřejňován vždy v posledním čísle LimNo (prosinec) běžného roku
- informace o platbách (a dluzích) jsou členům ČLS přístupné na www stránkách Společnosti (www.limnospol.cz)

5. Matrika

- HV ČLS vzal s lítostí na vědomí zprávu o úmrtí RNDr. Bojana Bojanovski, CSc.
- databáze členů ČLS přechází plně na elektronickou verzi – HV žádá členy, aby na www stránkách Společnosti průběžně aktualizovali své údaje
- HV ČLS bude schvalovat a v LimNo publikovat pouze přijetí nových členů a zrušení členství. Ostatní změny budou provedeny pouze v elektronické databázi

6. Rada vědeckých společností ČR (dr. Havel):

- dotace na dva projekty ČLS pro rok 2011 byla poskytnuta v požadované výši 18 000,- Kč
- HV ČLS projednal požadavek RVS ČR na zvýšení členských příspěvků. Navrhuje jejich zvýšení od 1. 1. 2013 na 300,- Kč ročně (s tím, že snížený příspěvek pro studenty a seniory ve výši 100,- Kč ročně bude zachován). Dle stanov ČLS (čl. 16) tento návrh podléhá schválení valným shromážděním

7. Odborné akce ČLS (doc. Rulík):

- workshop na téma „Řeky a jejich využití v dopravě a energetice“ se bude konat v listopadu 2011; informace budou zveřejněny v LimNo 3/2011 a na www stránkách ČLS

8. Různé

- „roll-up“ ČLS: návrh grafického zpracování včetně ceny bude k dispozici během týdne

- registrace loga ČLS: podle podkladů dr. Sacherové zařídí tajemník
- podle informací Slovenskej limnologickej spoločnosti se příští společná konference ČLS a SLS bude konat na Slovensku v termínu 25. 6. – 29. 6. 2012; místo bude upřesněno
- termín příští schůze byl předběžně stanoven na 27. 9. 2011

Zapsal: L. Havel

Hrazení členských příspěvků bez rozesílání složenek

Řádné hrazení členských příspěvků je podle článku 13 Stanov České limnologické společnosti povinností každého člena. **Od roku 2009 se složenky nerozesílají,** při platbě členských příspěvků či dlužných částek bankovním převodem nebo složenkou (Poštovní poukázka A) dbejte na správné uvedení **čísla účtu i variabilního symbolu**. Číslo účtu ČLS je **280754359/0800** (též uvedeno v tiráži LimNo), **trojmístný variabilní symbol** je pro každého člena **specifický**; pro Vaši platbu ho najdete před jménem **na svém adresním štítku na obálce s LimNo**, případně si jej můžete ověřit u matrikáře, hospodáře, tajemníka, předsedů poboček či v redakci.

POZOR: NOVĚ JE VÝŠE VAŠEHO DLUHU EVIDOVÁNA NA WEBOVÝCH STRÁNKÁCH SPOLEČNOSTI. PO PŘIHLÁŠENÍ SI MŮŽETE ZKONTROLOVAT JAK VÝŠI DLUHU, TAK VARIABILNÍ SYMBOL I ČÍSLO ÚČTU. V TÉTO SOUVISLOSTI PROSÍME VŠECHNY, KDO MAJÍ E-MAILOVOU ADRESU A NEMAJÍ JI UVEDENOU V DATABÁZI, ABY JI TAM DOPLNILI – BUĎ PŘÍMO NA WEBU ŽÁDOSTÍ O ÚČET NEBO KONTAKTUJTE MATRIKÁŘE (EVENTUELNĚ KOHOKOLI Z HLAVNÍHO VÝBORU).

Výše ročního členského příspěvku ČLS činí **200 Kč**, pro studenty a seniory 100 Kč. Status studenta zaniká v kalendářním roce následujícím po dovršení 26 let; status seniora vzniká v roce následujícím po dovršení 65 let. V případě pochybností se obraťte na výše uvedené funkcionáře. *- HV ČLS -*

LIMNOLOGICKÉ NOVINY, č. 2/2011 ISSN 1212-2920
© Česká limnologická společnost, Praha
reg. č. MK ČR E 10186

Členský zpravodaj České limnologické společnosti, vychází čtyřikrát ročně s finanční podporou Rady českých vědeckých společností. Roční předplatné je pro členy ČLS zahrnuto v členském příspěvku (200,– Kč; studenti a senioři 100,– Kč), pro nečleny činí 100,– Kč. Zájemci o členství mohou získat přihlášky v sídle ČLS nebo jednotlivých poboček. Evidenci předplatitelů vede HV ČLS, kam prosím hlaste eventuelní změny adresy, objednávky a záležitosti týkající se předplatného. **Elektronickou distribuci ve formátu PDF** si můžete objednat přímo v redakci.

Vydavatel:	***Redakce a administrace:***
Česká limnologická společnost, Podbabská 30, CZ-160 62 Praha 6 – Podbaba; *tel.:* 220 197 339; *fax:* 224 310 759; *e-mail:* Ladislav_Havel@vuv.cz http://www.limnospol.cz/cz číslo účtu: 280754359/0800	Přírodovědecká fakulta UK, Katedra ekologie, Viničná 7, 128 44 Praha 2; Odpovědná redaktorka: dr. Veronika Sacherová, *tel.:* 221 951 809; *fax:* 224 919 704; *e-mail:* vsach@natur.cuni.cz

Sekretariáty poboček ČLS:
Brno – Ústav botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta MU, Kotlářská 2, 611 37 Brno
České Budějovice – Hydrobiologický ústav, BC AV ČR, v.v.i., Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice
Praha – Katedra ekologie, Přírodovědecká fakulta UK, Viničná 7, 128 44 Praha 2